

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ ВЧИТЕЛЯ Й УЧНЯ

УДК

Олександра Божок, Ольга Сурмач

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОЇ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ НА ОСНОВІ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ

У статті розкрито поняття мовно-методичної компетентності у контексті підготовки вчителя іноземних мов як соціально-зрілої особистості, вказано на види та особливості мовно-методичної компетентності, схарактеризовано компетентнісний підхід в умовах педагогічної професійної підготовки вчителів початкових класів з іноземної мови. У статті представлений порівняльний аналіз навчальних планів зі спеціальностей, які здійснюють підготовку вчителів іноземної мови; розкрита технологія контекстового навчання, реалізація структурно-функціональної моделі підготовки майбутнього вчителя іноземної мови у початковій школі та соціально-зрілої й конкурентоспроможної особистості.

Ключові слова: компетентність, мовна компетентність, методична компетентність, компетентнісний підхід, учитель іноземних мов (англійська).

В статье раскрыто понятие лингво-методической компетентности в контексте подготовки учителя иностранных языков как социально-зрелой личности, указаны виды и особенности лингво-методической компетентности, охарактеризован компетентностный подход в условиях педагогической профессиональной подготовки учителя иностранного языка начальных классов. В статье представлен сравнительный анализ научных планов специальностей, которые обеспечивают подготовку учителей иностранного языка; раскрыта технология контекстного обучения, реализация структурно-функциональной модели подготовки будущего учителя иностранного языка в начальной школе и социально-зрелой личности способной к конкурентной деятельности.

Ключевые слова: компетентность, лингвистическая (языковая) компетентность, методическая компетентность, компетентностный подход, учитель иностранных языков (английский).

The article reveals the term linguistic and methodological competences, their types and peculiarities in the context of English teacher training and in the frames of the formation of mature individuality. The competence approach is

characterized within the pedagogical conditions. The linguistic and methodological competences are referred as the exclusive type of the professional training of English teachers of primary school. The article reveals the detailed curriculums of the specialties which provide the primary school teachers' training. The technology and its aspects of the context of teachers' training are discovered in the article. The structural and functional model of the primary school teachers' training is given in the article. The future teacher is considered to be trained for educational process at school not only as the specialist but as a competitive mature individuality.

Key words: *competence, linguistic competence, methodological competence, competence approach, teacher of foreign languages (English).*

Проблема компетентності особистості взагалі та професійної зокрема, зумовлює впровадження в освіту *компетентнісного підходу*. Згідно з Національним освітнім глосарієм під компетентнісним підходом розуміють визначення результатів навчання в школі й ВНЗ через їх опис у термінах *компетентностей*, тобто динамічного поєднання знань, умінь, навичок, здатностей, особистісних якостей до ефективної продуктивної діяльності тощо.

Мета статті полягає в упровадженні компетентнісного підходу в освітній простір вищої школи, який набуває особливого статусу не тільки у справі накопичення знань, та їх передачі, а й у розвитку здатності самостійно застосовувати набуті знання, вміння і навички в процесі індивідуального й професійного саморозвитку, самореалізації та самооцінювання.

Спрямування вектора початкової освіти в площину цінностей особистісного розвитку дитини зумовлює зміну вимог до професійної підготовки майбутніх учителів, їхньої професіоналізації як процесу становлення і розвитку професійної свідомості й самосвідомості, набуття ключових компетентностей, необхідних для успішного виконання своїх професійних функцій. У чималій більшості досліджень О. Бігич [1], Л. Гусак [5], В. Редька [8], М. Сідун [10] й ін. висвітлюються питання оптимізації підготовки майбутніх учителів іноземної мови у початковій школі. Вчені висловлюють одностайну думку, що вчитель має володіти певною сумою знань і дидактичних умінь, які дають йому можливість успішно здійснювати свою професійно-педагогічну діяльність, нагромаджувати досвід професійних компетенцій.

З аналізу наукових праць О. Бігич [1], С. Ніколаєвої [6], В. Редька [8], С. Роман [9], й інших дослідників та беручи до уваги добір знань, які чітко визначені у навчальній програмі для загальноосвітніх навчальних закладів з іноземної мови для учнів 1–4-х класів констатуємо, що сучасний вчитель іноземної мови в початкових класах має *знати*:

– зміст програми з навчання іноземної мови та інші директивні документи сфери шкільної освіти ;

- закономірності процесу навчання іноземної мови в початковій школі, особливості формування мовленнєвих механізмів молодшого школяра;
- сучасні технології навчання іноземної мови;
- психологічні особливості молодшого школяра, сферу його інтересів і здатностей;
- специфіку роботи дитячого колективу, готовність до вивчення іноземної мови, психолого-педагогічні ситуації, які виникають під час проведення уроку у початковій школі;
- концептуальні дидактико-методичні положення, які є підґрунтям до використання змісту підручника для навчання дітей іноземної мови;
- психолого-педагогічні й суспільні вимоги до особистості вчителя, рівня його професійної і мовно-методичної компетентності.

Технологія контекстового навчання передбачає перехід від навчальної діяльності до професійної, що являє собою інтегровану якість педагога-фахівця, яка формується у навчальній діяльності з цілями педагогічної освіти, адекватними її змісту. Наведене вище є підставою для розкриття подальших логічних кроків нашого дослідження з метою з'ясування *змісту та структури підготовки вчителів іноземної мови у початковій школі*.

Відаємо належне досвіду закордонних учених професійної підготовки вчителів іноземної мови. Так, у країнах Європейської спільноти (Люксембург, Італія, Бельгія, Нідерланди, Португалія, Данія й ін.) курс підготовки вчителів початкових класів з іноземної мови у педагогічних інститутах триває від трьох до чотирьох академічних років. Університетську освіту вчителі іноземної мови початкових класів отримують у Греції, Іспанії та Ірландії. При підготовці в цих країнах шкільних учителів реалізується система автоматичного введення іноземних мов до навчальних планів вищих педагогічних закладів, які є обов'язковими у початковій школі.

В інших країнах Європи шкільна підготовка педагогів здійснюється тільки в університетах, включно з академічною підготовкою (тривалість від 4 до 5-ти років) та практичною (до 1-го року).

Крім того в Європі поширеним є такий вид навчання як «обмін студентами». Під час проходження практики або навчання за спеціалізованими програмами на літніх курсах студенти виконують роль асистента-шкільного вчителя.

Педагогічні кадри із знаннями іноземної мови почали готувати для початкової школи у другій половині ХХ сторіччя згідно з рішенням Міжнародної наради експертів ЮНЕСКО-МАПРЯЛ (1985), на якій обговорювалися питання психолого-педагогічних аспектів навчання іноземної мови дітей дошкільного і молодшого шкільного віку. З 1991 р. на філологічних факультетах університетів та філологічних інститутів (спеціальність «Мова і література») здійснювалась підготовка вчителів іноземної мови до її викладання у початковій школі.

МОН України допускає поєднання галузей підготовки спеціалістів із педагогічних та гуманітарних наук, які крім основного фаху мають право

вільного вибору однієї із додаткових «спеціалізацій» за профілем навчання.

Цей термін увійшов в український освітній простір як поєднання двох суміжних або близьких спеціальностей, що надає майбутньому педагогу широкий спектр вибору додаткової спеціалізації; розкриває можливості для кращого конкурування фахівців на ринку праці й зумовлює специфіку підготовки майбутніх учителів іноземної мови в початкових класах. З 1995 року на факультетах початкового навчання університетів, педагогічних інститутів і училищ уводиться додаткова спеціалізація «вчитель початкових класів із правом викладання іноземної мови».

Відповідно ставляться нові вимоги до професійної підготовки вчителя, які пов'язані з особливостями навчання іноземної мови у початковій школі. Вони зумовлені багатьма чинниками: *зовнішніми*, до яких належать вимоги Державного стандарту для початкової загальноосвітньої школи та Програми з іноземної мови; *внутрішніми*, що передбачають необхідність добору мовного та мовленнєвого матеріалу, який треба засвоїти з урахуванням етапу, умов навчання, а також з огляду на оптимальний обсяг навичок та вмінь, які треба сформувані в учнів для застосування їх у процесі іншомовного навчання.

У формуванні змісту важливо спиратися на визначену стратегічну мету навчання іноземних мов. Зважаючи на світові тенденції у вивченні іноземних мов, які скеровують увагу вчених, методистів та вчителів-практиків не лише на надання знань з предмета, а на формування їхніх іншомовленнєвих умінь. Основною метою навчання іноземних мов на сьогодні є іншомовна комунікативна компетентність. Структура іншомовної комунікативної компетентності поєднує в собі низку компетенцій, які складають зміст навчання іноземної мови, а саме: мовну, мовленнєву, методичну, соціокультурну, полікультурну, лінгвокраїнознавчу, країнознавчу (змістові лінії освітньої галузі «Мова і література» Державного стандарту початкової загальної освіти).

Зміст підготовки майбутніх учителів іноземної мови у початкових класах визначено нормативними документами:

- 1) Положенням про вищий навчальний заклад;
- 2) Галузевим стандартом педагогічної освіти;
- 3) Типовими навчальними планами, навчальними програмами, підручниками та навчальними посібниками, за якими здійснюється підготовка майбутніх вчителів філологів-іноземців та учителів початкових класів зі спеціалізації «Іноземна мова».

В Україні підготовка за означеними спеціальностями здійснюється за освітньо-кваліфікаційними рівнями «бакалавр» і «магістр». Напрямок підготовки – «філологія», відповідно філолог та «педагогічної освіти» з основною, подвійною чи додатковою спеціалізацією, відповідно вчитель початкових класів з однією зі спеціалізацій.

Державний стандарт початкової й інших ланок загальної освіти передбачає всебічне виховання учнів, спрямоване на розвиток вмінь і

навичок навчатися, вмінь проводити здоровий спосіб життя, розвивати і підтримувати цілеспрямованість як необхідний ключовий компонент процесу навчання.

Навчальний план – основний нормативний документ закладу освіти, за допомогою якого здійснюється організація навчального процесу. Його зміст складають *інваріантна* та *варіативна, складові. Інваріантна складова* передбачає на державному рівні обов'язкову складову підготовки для всіх типів навчальних закладів (шкіл, коледжів, гімназій, ліцеїв, університетів).

Варіативна – передбачає додаткові години на вивчення предметів інваріантної складової, курси за вибором, індивідуальні та групові заняття, консультації. Основою для опанування знань додаткової спеціалізації є дисципліни варіативної складової навчального плану [2].

Відповідно, важливою умовою формування предметних компетентностей, які складають сенс професійної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови початкової школи є зміст навчальних планів спеціальності «Початкова освіта» з освітніми галузями, у тому числі «Мова і література» «Іноземна мова», що включає інваріантну та варіативну складові.

Співставний (порівняльний) аналіз навчальних планів зі спеціальностей, які здійснюють підготовку вчителів іноземної мови, дав можливість указати на переваги й особливості, які представляють інтерес для проведення подальших кроків нашого дослідження й підтверджують потребу саме таких спеціалістів іноземної мови, підготовка яких здійснюється на спеціальності «Початкова освіта». Вкажемо на них:

1. Психолого-педагогічна підготовка (30,0 кредитів). Це дисципліни: вікова психологія, педагогічна психологія, основи педагогіки, дидактика, історія педагогіки, теорія виховання, основи педагогічної майстерності, педагогічні технології в початковій освіті, фізіологія, валеологія.

2. Комплекс міждисциплінарних предметів з методики навчання в початкових класах: математика, українська мова, російська мова, природознавство, образотворче мистецтво й інші, на яких студенти розширюють свій діапазон знань і набувають відповідних умінь із технологій навчання та організації навчального процесу у школі першого ступеня.

3. Інтерферентність знань під час вивчення мов (українська мова, російська, іноземна мова) сприяє формуванню мовної компетентності загалом, та іншомовної, зокрема.

4. Трансформація знань, умінь і навичок під час проведення занять із окремих методик навчання учнів початкових класів на заняттях з іноземної мови в період проходження різних видів педагогічної практики.

Розкриваючи зміст підготовки майбутніх учителів іноземної мови у початковій школі необхідно, зупинитися і на аналізі підручників, за якими здійснюється така підготовка. Прокоментуємо основні з них, які рекомендовані МОН України і передбачені освітньою професійною програмою.

Зазначимо, що лише один підручник із практичного курсу англійської

мови, з наведеного вище переліку, відповідає вимогам, які стосуються підготовки вчителів іноземної мови у початкових класах. Це чотиритомне видання «*Практичний курс англійської мови для 1–4 курсів*» (за загальною редакцією Н. Янсон.) Зміст цього підручника спрямований на творчу діяльність та підвищує мотивацію навчання. Він містить уривки з неадаптованих художніх творів з англійської та американської літератури, що забезпечує культурологічний підхід.

Посібник «*Методика навчання англійської мови у початковій школі*» (автор С. В. Роман, 2005) [9] використовується на педагогічних факультетах фахової підготовки вищих навчальних закладів для формування методичної компетенції майбутніх учителів іноземної мови у початкових класах. Складається з трьох частин: теоретичної, яка забезпечує вивчення дидактичних основ навчання іноземної мови; практичної – розкриває зміст, принципи, методи та засоби навчання англійської мови у початковій школі; методичної – розкриває зміст та ставить вимоги до проведення уроку іноземної мови, подає схему аналізу уроку.

Звісно, навчально-методичний ресурс із навчання іноземної у початкових класах представлено достатньо ґрунтовно, тому викладачі кафедри іноземної мови Інституту педагогіки і психології Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова використовують на заняттях серію зарубіжних видань інтегративного характеру, як-от: Clive Oxenden, Cristina Latham-Koeing «*New English File. Intermediate Student's book*», Oxford University Press, 2008, Clive Oxenden, Cristina Latham-Koeing «*New English File. Intermediate Workbook*», Oxford University Press, 2008.

Для поглиблення навчання іноземної мови застосовуються підручники рівнів навчання: Pre-intermediate, Intermediate, Upper-intermediate.

Зазначимо, що поки що не існує жодного підручника, який би містив відповідний матеріал для повного курсу вивчення мови та методики навчання іноземної мови в початкових класах.

Наведене вище є підставою для висновку: вчитель іноземної мови у початкових класах повинен володіти загальнолінгвістичними знаннями про мову як суспільне явище, про її зв'язок з мисленням; методикою її викладання; знанням про культуру свого народу і народу, мова якої вивчається; вмінням виконувати функції культурного посередника між двома народами; мати глибокі знання з предметів психолого-педагогічного циклу та вміти застосовувати їх у процесі організації навчальної взаємодії з учнями молодшого шкільного віку.

Відповідно, змістове навчально-розвивальне наповнення навчального плану зі спеціальності «Початкова освіта» («Іноземна мова») повинно реалізувати наступні цикли, які б забезпечували формування мовно-методичної компетентності:

– *теоретико-лінгвістична складова формування мовної компетентності*, що передбачає реалізацію двох взаємопов'язаних цілей, а саме: знання теорії та історії іноземної мови, яка вивчається, в обсязі, необхідному для

вирішення практичних і науково-методичних завдань, які вчитель матиме у своїй професійній діяльності; розвиток інтелектуального потенціалу студентів, навичок аналітичного мислення, вміння працювати з науковою літературою, визначати сутність і характер нерозв'язаних наукових проблем, пропонувати свої варіанти вирішення, вміння узагальнювати і класифікувати емпіричний матеріал (тобто опанувати навички наукового пошуку в літературі за фахом та самостійного вивчення пов'язаних з ним проблем);

– *практично-мовленнєва складова формування мовно-методичної компетентності майбутнього фахівця, що складає суб'єкт-суб'єктну та полісуб'єктну взаємодію;*

– *професійно-навчальна складова (методична компетенція) – проведення уроків іноземної мови у початкових класах та позакласної роботи; застосування інформаційно-педагогічного вдосконалення через самоосвіту і на спеціальних курсах підвищення кваліфікації);*

– *соціокультурна складова формування мовно-методичної компетентності – наявність у студентів знань про національно-культурні особливості країни, мова якої вивчається, про норми мовленнєвої та немовленнєвої поведінки її носіїв і вміння будувати свою поведінку відповідно до цих особливостей і норм [7, с. 90].*

Учитель іноземної мови у початковій школі зобов'язаний мати глибокі знання з методики викладання іноземної мови та вміти застосовувати їх у процесі навчання. Безперечно, навчання іноземних мов у початковій школі набуває надзвичайно важливого значення, оскільки саме у віці 6–11 років у дитини активно закладаються психолінгвістичні основи володіння іноземними мовами, які є підвалинами подальшого формування іншомовних фонетичних, лексичних, граматичних та орфографічних навичок, а також розвитку вмінь аудіювання, говоріння, читання і письма у межах програмових вимог. Тому актуальність ефективної професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов, які працюватимуть у початковій школі, на часі. Важливими залишаються питання щодо здобуття майбутнім педагогом знань, умінь і навичок організації та планування процесу формування первинних іншомовних навичок учнів початкової школи.

Відповідно професійна освіта все більше орієнтується на вільний розвиток, високу культуру, творчу ініціативу, самостійність, мобільність майбутніх спеціалістів тощо. А це вимагає якісно нового підходу до змісту підготовки майбутнього фахівця, формування у нього професійних компетенцій і компетентностей, у тому числі й мовно-методичної.

Таким чином, компетентний фахівець повинен мати такий набір компетентностей, які б допомагали йому соціалізуватись у різних життєвих і професійних умовах. Тому, компетентним вважається не фахівець, який має енциклопедичні знання, а навпаки, який здатний соціалізувати наявні знання відповідно до реалій сьогодення.

Отже, окреслені мовно-методичні знання, уміння і навички, розроблені на лінгводидактичній базі є вихідними для реалізації

структурно-функціональної моделі підготовки майбутнього вчителя іноземної мови у початковій школі та соціально-зрілої особистості.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми мовно-методичної підготовки майбутнього вчителя іноземної мови у початковій школі. Вбачаємо перспективи подальших наукових пошуків у площині виконання комплексних дидактичних та педагогічних умов у підготовці фахівців початкової школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бігич О. Б. Формування у студентів методичної компетенції вчителя іноземної мови початкової школи // *Іноземні мови*. – 2002. – № 2. – С. 27–31.
2. Болюбаш Я. Я. Організація навчального процесу у вищих закладах освіти: [навч. посіб. для слух. закл. підв. квал. сист. вищої осв.] / Я. Я. Болюбаш. – К. : ВВП «КОМПАС», 1997. – 64 с.
3. Будак С. В. Формування готовності студентів до іншомовної діяльності з дошкільниками: монографія. – Миколаїв: МДУ, 2003. – 165 с.
4. Волощук А. М. Методична готовність майбутнього вчителя гуманітарного профілю до діяльності в інформаційному суспільстві / А. М. Волощук // *Сучасні тенденції розвитку інформаційних технологій в науці, освіті та економіці* : матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф. : в 2 т. (Луганськ, 7–9 квітня, 2011 р.). – Луганськ : Phoenix, 2011. – Т. 2. – С. 25–28.
5. Гусак П. М. Підготовка учителя: технологічні аспекти : [моногр.] / П. М. Гусак. – Луцьк : Ред.-вид. відділ «Вежа» Волинського держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 1999. – 287 с.
6. Ніколаєва С. Ю. Ступенева система освіти в Україні та система навчання іноземних мов / С. Ю. Ніколаєва, О. П. Петрашук, Н. О. Бражник. – К. : Ленвіт, 1996. – 89 с.
7. Перелік напрямів та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційними рівнями спеціаліста і магістра (Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 р. № 787). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=787-2010-%EF>
8. Редько В. Г. Лінгводидактичні засади навчання іноземної мови учнів початкової школи: Монографія / В. Г. Редько – К.: Генеза, 2006. – 136 с.
9. Роман С. В. Методика навчання англійської мови у початковій школі [текст] : навч. посібник / С. В. Роман. – К. : Ленвіт, 2009. – 216 с.
10. Сідун М. М. Формування професійної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови початкової школи засобами навчальних ситуацій: дис. ...к-та пед. наук:13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Мар'яна Михайлівна Сідун; Інститут педагогіки НАПН України. – К., 2013. – 248 с.